

Gouden Handel

Kees Uittenhout

Gouden Handel

*Roman over de rol van Nederland
in de slavenhandel en de slavernij*

**'Hoe; het is Negotie, Vriend!
en alles wat Negotie is, wordt met betaalen vereffent;
mijn geweeten heeft daarmede nooit iets te doen.'**

Toneelspel 'De negers in Holland'
Jacob Eduard de Witte, 1801

*Voor Odet,
inspiratie, spiegel en muze*

*Kees Uittenhout – Gouden handel – Roman over de rol van
Nederland in de slavernij*

ISBN 9789402152487

NUR 301

Trefw.: roman ; slavernij, Afrika, Suriname, Curaçao

© 2012 Kees Uittenhout

*Niets uit deze uitgave mag worden verveelvoudigd en/of
openbaar gemaakt door middel van druk, e-book, fotokopie,
microfilm of op welke andere wijze ook zonder voorafgaande
schriftelijke toestemming van de auteur.*

*No part of this book may be reproduced in any form,
by print, e-book, photo-print, microfilm or any other means,
without written permission from the author.*

1

**'Wat echter veel moeilijker te begrijpen is,
is het feit dat de Afrikaan hiervoor ontmenselijkt moest worden,
beroofd moest worden van zijn menselijke waardigheid, en gedegradeerd
tot een voorwerp, een ding, een beest, een gebruiksvoorwerp.'**

Slavernij en Memorie
Cynthia McLeod, 2002

Vorst maakt alles stil. Sneeuw maakt het nóg stiller. Door vrieskou en sneeuwval gedwongen is in de Middelburgse Dokhaven het werk tot stilstand gekomen. Geen schip bonkt aan de trossen. Het dagelijks gebik van werklui om scheepswanden van aangroei te ontdoen en het schraperig gezaag van timmerlieden om door paalwormen aangevreten delen te vervangen, is ingenomen door een stilte die ruist in de oren. Alle hozen staan vol ijs. De lucht is schoon en helder vandaag, en vrij van de bij de werf horende, weëige stank uit teerpotten met dampend harpui, waar de scheepsnaden die tegen het eind van elke zeereis het zeewater almaar vrijelijker hebben doorgelaten, mee dichtgeteerd worden. Op de koppen van de meerpalen kijken meeuwen met opgetrokken schouders over het ijs uit, als mopperige oude mannen die de tijd niet meer begrijpen. Alleen het kraken van een mast en het tikken van een stijf bevroren stag tegen een mast zijn te horen.

* * *

Er staat een jongen op het ijs.
Zijn jas is te groot, zijn vingertoppen piepen maar net onder zijn mouwrand vandaan. Hij haalt zijn neus op, proeft de lucht die vol zeezout zit en verwondert zich over de ongewone stilte. Want de Dokhaven behoort voor jongens als hij een lawaaiig warnest te zijn van sluiproutes en verstopplekken, een dagelijks terugkerend avontuur tussen balen en kanasters, langs kuipen, strakstaande landvasten waar je over kunt struikelen, en stapels scheepshout. Op minder ijselfe dagen schreeuwen schoorders de heenlading het

vrachtruim in - kisten, zakken, bundels geweren en tonnetjes met kruit - of de teruglast eruit. Er horen geluiden bij als het steunen van sjouwers die het losgoed dat in kraanklauwen niet blijft hangen op hun rug het ruim in dragen. En dan is er ook nog het uitgelaten gelach van buitenlandse zeelui die, uitbetaald en afgedankt, weer een zeereis hebben overleefd, opgelucht van boord mogen om te passagieren en de horlepiep dansen om het deinen van de golven uit hun kuiten te verdrijven.

Maar niet vandaag.

Vandaag is dat alles stil bevroren.

* * *

Een schipper, verkleumde handen in de oksels, leunt over de reling van zijn fregat 'Vrouwe Maria'. Geketend aan de kade zijn ze, hij en zijn schip, als een gevangene aan een kerkermuur. Rijp heeft zich vastgezet op zijn kraag, op de verschansingen en de opgerolde zeilen, en klontert in zijn snor. Zijn mannen, waarmee hij oceanen heeft bevaren en in verre havens heeft geankerd, hebben warme herbergen opgezocht waar soeppotten aan haken in haarden geuren en gulle, Zeeuwse hoeren de warmte van hun bonkig lijf al evenzeer verwelkomen als andersom.

Maar hij, hij blijft op zijn post en verbijt zich.

'Gaat ge het ijs beproeven, manneke?'

De jongen, een mottige muts over blond piekhaar, vuile doek om zijn nek, aarzelt. Hij veegt met zijn mouw een snottebel van zijn bovenlip en steekt de handen in de zakken waar hij maar net bij kan. Hij heeft een schuifelend spoor over de besneeuwde kasseien getrokken, van het steegje naar de kaai, waar de voetstapjes dremmelen tot ze de trap naar het water afdurven, twee voetjes op elke tree. Dan het ijs op, onder de boegspriet van de Vrouwe Maria door. Voorzichtig eerst, omdat het ijs hoorbaar tegen de scheepswanden aan het uitzetten is, maar stilaan zekerder. Hij kijkt omhoog naar de schipper.

'Het zal wel dik genoeg zijn, zekers?'

Er komt een schaatser voorbij. Met lange, trage slagen zwiert hij de halve breedte van de haven over alsof hem de dreiging van het water - slechts één duimdikte onder zijn ijzers van hem verwijderd - niets doet. Het is alsof hij het oppervlak niet raakt, er boven zweeft.

Een overboord gevallen ton heeft een ster in het ijs gemaakt. Er pruttelen belletjes uit. Maar ook dat laat de schaatser koud. Hij houdt zijn koers, de blik gericht op de dichtgevroren sluis die de haven afsluit, waarachter de vaart wegbuigt naar zee en de golflslag en het tij het altijd winnen, zelfs van de zwaarste vorst. Hij schaatst, frivool en licht, als een meeuw met de vleugels corrigerend, links, rechts, de kop omlaag, elegant en zeker.

De schipper gniffelt.

'Dik genoeg voor zo'n klein manneke!'

'Ik zij al tien!'

'Tien! Da's nogal wat! En hoe heet je?'

'Lucas Geluck. En als ik groot ben en het ijs gesmolten is, ga ik ook naar zee.'

De jongen schuifelt wat verder het van poedersneeuw schoongewaaide ijs op en kijkt om. De werkplaatsen en de pakhuizen spiegelen erin. Middelburg zelf is al even stil en wit en schoon in de vorst als de haven. In de straten blijven de gaslampen de hele dag aan. Zelfs in de meest grauwe stegen waar pispotten in geleegd worden en stank je 's zomers naar de strot vliegt, zelfs daar heeft de vorst een rein laagje over het vuil gelegd.

'Kom tegen die tijd nog maar 's langs. Zo'n dappere kerel met zo'n fortuinlijke naam als gij, kan ik zeker wel gebruiken!'

'Ik zal 't vader vragen.'

'Wat doet je vader?'

Lucas haalt zijn neus op.

'Die is scharrelaar.'

In een van de onooglijkste stegen, die Lucas' vader dagelijks op hondendrollen doorzoekt omdat die in de boekleerlooierij altijd nog wel een paar stuivers opbrengen om siccatief van te trekken, vond hij twee dagen geleden een deur waar een tegen illegale bewoning dichtgemetselde muur achter was. Hij sloopte hem eruit, sleurde hem de trap op naar het besneeuwde dak en brak hem met zijn blote handen op zijn knieën in genoeg stukken om het kacheltje in hun schamele dakkamer zeker een week lang brandend te houden. Zo blijft het kleine gezin tenminste enigszins warm, nu de lente in aantocht is maar de winter nog één keer laat zien wie de baas is.

'Ga niet te ver. In 't midden kunt ge 't niet vertrouwen!'

'En die schaatser dan?'

De schipper klopt de rijp van zijn mouw.

'Die schaatser is een onnozelaar.'

Met diepe verachting in zijn stem, mompelt hij:

'Alle schaatsers zijn onnozelaars.'

* * *

Terugkijkend vanaf het ijs, ziet Lucas voor het eerst de stad zoals de zeeman haar ziet als hij thuiskomt van een reis, scheel van scheurbuik, mager van ontberingen, zijn taken bij het afmeren verzakend omdat hij zijn vrouw op de kade denkt te herkennen, met kinderen aan haar rokken die ééns zo groot zijn als toen hij vertrok, die hém niet meer herkennen en hem ondertussen ook vrijwel vergeten zijn. Lucas kent die mannen die, zodra het schip Fort Rammekens passeert, met een door zeewater bot geworden mes de baard van hun kin schrapen om er voor hun vrouw nog enigszins toonbaar uit te zien, maar aan de reling staan met bebloede kaken omdat ze na al die tijd op zee het scheren verleerd zijn. Maar eenmaal thuis halen ze in wat ze gemist hebben: de warmte van een vertrouwd en toch helemaal opnieuw te ontdekken vrouwenlijf, de rust van een private bedstee, een kinderarm om hun nek en de koesterende gloed van een eigen haard.

* * *

De jongen meent vanaf het ijs het platje te kunnen zien waar hij en zijn zusje Eline via het kippentrapje naartoe klimmen als vader en moeder weer eens ruziën en het nauwe kamertje dat ze bewonen geen andere ontsnapping biedt aan de woede-uitvallen dan omhoog en naar buiten. Daar zitten ze dan, hand in hand op de rand van het dak, te wachten tot de onmin geluwd is en het vaderlijk geschreeuw overgaat in moederlijk geweën. Als twee mussen die onder de dakgoot schuilen voor de regen. Dan fantaseren ze over de verre oorden waar de schepen, waarvan de masten boven de gebouwen van de Dokhaven uitsteken, naartoe varen.

'Ooit, Lien, als ik zo oud ben als vader, varen we samen op zo'n schip naar landen waar mensen nooit ruzie maken en bomen het hele jaar bladeren hebben. Waar het nooit regent en het altijd fris en schoon ruikt als de haven in de winter. Dan varen we de sluis door en het kanaal in naar Rammekens, de Schelde over en dan naar zee.'

Dan spelen ze dat ze aan boord van zo'n schip zijn en reizen onder vol zeil naar een paradijs aan de horizon, de wind afluandig, naar landen met mensen die geen Hollands spreken en er misschien wel heel anders uitzien dan zij, zoals de matrozen beweren als ze tegen de avond op de Dam bij de muziektent lanterfanten.

'Samen?' vraagt ze dan vaak.

'Jij en ik, altijd samen, altijd!'

* * *

Maar de zeelui dissen ook soms verhalen op over de monsters van de zee. Lucas kijkt langs zijn klompen naar beneden, waar hij ze weet, de draken van het water, zo groot als botters, met enorme bekken en zwiepende staarten.

'Af en toe,' dreigen de mannen dan geheimzinnig grijnzend, 'komen ze vanuit de diepte naar boven om adem te halen en stoten dan sloepen omver zonder het te merken! Sommigen zwemmen zelfs havens in om met hun van bloed druipende kaken jongetjes van de kade te happen en ze in één keer door te slikken.'

'Gullie zijn kletsmeiers en zatladders!' roept hij dan. Maar 's avonds in zijn krib angstdroomt hij van tanden die zich om zijn borst sluiten en hem naar de diepte sleuren. Nu, op het donkere ijs, stelt hij zich voor dat zo'n monster onder zijn voeten heen en weer zwemt, met loerende ogen, door de vorst overvallen toen hij in de haven gevangen bleek tussen de dichtgevroren deuren van de sluis, de wallenkanten van de Dokhaven en het ijs, en naar adem snakt. Misschien kijkt hij hém wel aan, juist op dit moment, door het ijsselijke glas. Misschien kijken ze elkáár aan, ieder in de eigen wereld. De één in die van het licht en de ander in die van de duisternis. De jongen in die van ijzige winterkou en het dier in die van het diepste stilzwijgen in donker water.

* * *

Ineens klinkt een hoge ping, als de verre klokslag van de Oostkerk, maar dan anders. Onder Lucas' voeten stert het ijs. Niet door hem, dat kan niet, want hij is te klein en te licht en het ijs is 'dik genoeg', heeft de schipper gezegd. Dik genoeg zelfs voor de schaatser op zijn gekrulde ijzers.

'Het móet het monster zijn,' overtuigt Lucas zichzelf, 'dat van onderuit tegen het ijs bonkt, als een vogel die tegen een ruit vliegt als de hemel er in spiegelt. Misschien is het monster wel in paniek omdat zijn vertrouwde golven getemd zijn en de vorst alles vlak en ondoordringbaar maakt. Omdat het wil losbeuken wat aan elkaar gevoren is: planken, tonnen, strengen wier en lege drankflessen.'

Haastig klimt Lucas terug de kade op.

Weg van het sterrende ijs. Veilig voor de kaken van het monster.

* * *

Hij sjokt de trap op. Op elke overloop staat een poepton te lekken en klinkt het gekijf van gezinnen die al veel te lang binnen zitten, op elkaar gepakt in tochtige hokken tegen veel te hoge huren. Op de doorzakkende en beschimmelde treden naar de tweede verdieping snurkt een tandeloze man, een fles klare liefdevol tegen zijn borst. Ergens krijgt een kind een pak slaag. Veertjes van kraaien die elkaar in de nok nu al de beste nestplekken betwisten, dwarrelen omlaag. Driehoog ruikt het naar smeulend turf. Daar wordt gekookt en sist vet in pannen. In het nauwe gangetje onder het dak staat de deur op een kier en hoort Lucas zijn ouders op elkaar vitten. Hij ziet Lien. Ze heeft haar rug naar de ruzie gekeerd en wiegt haar stropop, gekleed in een cape van zakdoek, teder tegen zich aan. Hij beklimt het laddertje, duwt het luik uit de sponning en laat het een stukje open staan omdat het anders in het slot valt. Sneeuwresten vallen naar binnen. Achter hem is warmte maar ruzie, op het dak is kou maar rust. Hij zet zijn kraag op. De lucht is ondertussen donkergrijs geworden, als lood. De klok van de Lange Jan slaat vijf uur. Vanuit de stad klinkt vaag dronkenmangelal, gelach en plagerig gekrijs van straatmeiden, zoals elke zaterdagavond. Zelfs nu de haven is dichtgevroren en er niet wordt uitgevaren, zijn de zaterdagse drank en vrouwen net zo heilig als de spijt van de zondag erop. Heiliger misschien zelfs. Morgen, dan zullen ze in hun beste lakense pakken voor de kerkdeur de sneeuw van hun schoenen stampen, hun van de kater bonkende kop devoot buigen in de ijsskoude kerk en God onder begeleiding van schurende orgelklanken om vergeving vragen voor hun zuip- en vechtpartijen en alle andere steevaste zaterdagse zonden. Maar dat is morgen pas. Ver weg ratelt een koets over de kasseien en hinnikt een paard. Het zijn de vertrouwde geluiden van

de stad en haar stedelingen, gedempt door poedersneeuw en kou.

* * *

Maar ineens klinkt ook een ander geluid.

Vanuit het huis.

Een zacht krakend, loeiend geknetter.

En dan breekt de rust van het platje in verscheurend meisjesgegil uiteen en ziet hij zijn zusje in paniek het trapje beklimmen. Ze heeft iets in haar hand. Haar stropopje. Er komt rook uit.

* * *

Achter Eline kolkt vuur, aangewakkerd en naar buiten gezogen door de luchtstroom van het geopende luik. Ze roept zijn naam, twee keer, dan verstikt haar stem in de rook. Even staat Lucas verstijfd, een ijzig ogenblik, maar als hij haar gezicht ziet verschrompelen, springt hij op, grijpt haar handen en hijst haar het dak op. Haar voeten branden. Hij slaat de vlammen uit en blust haar gezicht met handen vol sneeuw.

'Kom maar, Lientje. Stil maar, ik heb je. Ik heb je.'

Uit alle kieren van het dak komt nu rook. Ramen springen kapot en vlammen likken erdoor naar buiten. Donker gegrom stijgt op, als een draak op buit belust, als het havenmonster misschien wel, dat alsnog de ijslaag heeft weten te breken, zich met één zwiep van zijn staart de kade op heeft geslingerd, Lucas' spoor is gevolgd en vuurspuwend de trap op is gekomen om hem en iedereen die in zijn weg komt, te verschroeien met zijn kokende adem. In het luikgat ziet hij gillende, brandende silhouetten en zwaaiende armen, als spoken uit de hel.

Misschien wel zijn moeder.

* * *

Eline stinkt naar verschroeid goed en verbrand vlees. Haar ogen zijn zwart. Het jurkje plakt tegen haar lijf. Ze rookt nog, maar ze huilt niet. Lucas trekt haar op zijn schoot, legt haar hoofd tegen zijn schouder, houdt haar in zijn armen en troost haar:

'Stil maar, Lientje. We gaan varen. We wachten niet langer. Ik heb

het er vanmiddag al met de schipper van de 'Vrouw Maria' over gehad. Die zei dat hij ons goed kon gebruiken. Zodra het ijs gesmolten is, gaan we naar de haven en varen op dat schip naar waar het nooit koud is en geen vuur hoeft te zijn en waar je de hele dag rond loopt met een parasol.'

Hij voelt de gloed van de vlammen op de rug van zijn jas, maar het deert hem niet.

'Dan maken we de hele dag plezier. Mensen zullen geld geven om je te zien dansen en daarvan kopen we dan een jurkje van onbrandbaar gele zijde met een kanten kraagje. En rats met worst kopen we er. En elke dag brij met suiker en boter. We maken nooit ruzie en blijven altijd bij elkaar.'

Lucas veegt voorzichtig een verkoolde streng haar van haar voorhoofd.

'Ja...,' kreunt ze.

Dan zijn er stemmen. Handen die aan zijn jas trekken. Vanaf het dak van het buurhuis springen mannen over en duwen en trekken hem en Eline naar hún kant van het dak.

'Uit de weg! Uit de weg! Laat ons dóór!'

Bang dat de brand zal overslaan, geven ze haastig emmers met van de dakleien geschraapte sneeuw aan elkaar door en kieperen de inhoud op de vlammen. Er wordt geroepen en gescholden, boven, beneden, vanaf de straat, uit ramen.

Verbaasd staat Lucas op de rand van het plat van de burenen. Niemand kijkt naar hen, of zegt iets. Alsof het niet om hen gaat, alsof het niet hún huis is dat in brand staat. Dan haalt hij zijn schouders op, schikt Eline hoger in zijn armen en legt haar wang tegen de zijne.

'Toe maar Lientje, stil maar. Ik breng je naar beneden.'

* * *

Lucas begint zijn zusje de trap af te dragen. Ook in dít volgepakte buurhuis vullen etensgeuren de overlopen en wordt er geschreeuwd en gebekvecht. Alles is er nu op gericht de brand bij de burenen te bestrijden en het van hun eigen pand weg te houden. Mannen rennen naar boven om bij het blussen te helpen, vrouwen sjouwen snotterige kinderen of dierbaar meubilair haastig de trap af om ze op straat in veiligheid te brengen. Elke stijger en daler stoot Lucas en zijn last opzij en plet hem tegen de muur. Bij iedere por is hij bang dat hij

Eline laat vallen. Zijn voeten zoeken de treden. Hij ziet niet goed wat hij doet, rust soms even. Zijn blik is gericht op haar, niet op de trap. Ze kreunt en tilt haar linkerarm even op.

Haar wijsvinger trilt.

Beroet en gerimpeld is haar gezicht.

Haar oogkassen zijn leeg.

Moe gaat Lucas zitten op een tree en maakt zich zo klein mogelijk.

Dan is haar handje stil.

Midden tussen rennende voeten, tegen de muur en trapleuning ketsende emmers en geschreeuw, valt haar arm slap omlaag.

2

**En Noach ontwaakte van zynen wyn, en hy merkte
wat zyn's kleynsten zoon hem gedaan had:
En hy zeide: vervloekt zy Canaan,
een knegt der knekten zy hy zynen broederen:
God breide Japhet uit, en hy woone in Sems tenten:
en Canaan zy hem een knegt.'**

Genesis IX, vers 22 tot 26

Aaneengesloten jaren van vrede hebben de awi, het dorp aan de rivier, in slaap gesust en haar bewoners onoplettend gemaakt. Opwinding in het dorp was er tot nu toe alleen bij de jacht of bij het weerstaan van hongorig rondsluipende roofdieren. Er was soms onmin, natuurlijk, onschuldig gekrakeel, maar de echte gewapende strijd was altijd ver weg. De dorpelingen weten er van, maar ach, het is nauwelijks meer dan een zucht in de wind, een reizigersverhaal.

'Vidyé uyukile,' zeggen ze dan berustend, 'God weet het.'

De rondtrekkende verhalenvertellers uit andere streken die soms te gast zijn, vertellen 's avonds aan het vuur verhalen over moordlustige strooptochten en aanvallen van hebzuchtige Ashanti, maar de jongelingen van het dorp hebben tot nog toe hun kracht en snelheid alleen maar met elkaar gemeten bij de jacht op de kleine dieren van het woud, nooit met een menselijke vijand. Zouden er niet mis te verstane tekenen geweest zijn, hád er een echte dreiging bestaan, dan hadden de ouden het ongetwijfeld geweten. De trommels, ja, díé! Die andere dorpen over de kruin van het woud heen vertellen wat in aantocht is en wat voorbij is, die klinken strijdlustig! Maar ze zijn te ver, raken het dorp niet, worden door niemand verstaan als een oproep of waarschuwing. Niemand vermoedt enig gevaar, ook de Nganga niet, de tovenaars die nog maar twee dagen geleden met een feestelijke ceremonie contact maakte met de stamgod en in de fetisj geen enkel verontrustend teken had gezien. Dus trommelen de dorpelingen, en zingen en dansen rond het altaar van Mawu, de maangodin van de vrede, zoals ze dat altijd doen.

Ook voor Shala is alles vertrouwd: de geur van zijn slapende moeder, het getik van de kralen van de alagama om haar nek als ze zich omdraait en het aroma van de kruiden die onder de afdakjes te drogen hangen. De geiten rommelen zoals altijd in het stro van hun hok aan de andere kant van de hut. De rook van het vuur, waarin restjes kudu-vlees onder de takken van de heilige boom aan het verkolen zijn, vervliegt samen met de geur van de pijpjes leámbo die de mannen ook deze nacht weer aan elkaar doorgeven en hen inspireren tot diepzinnige gedachten. Alle geluiden en geuren zijn bekend en geruststellend. Het is allemaal zoals het moet zijn en toch is er iets dat Shala wakker houdt. Een onbekend gemompel? Geschuifel? Verre stappen? Hij kruipt onder zijn moeders arm uit, gaat op zijn rug op de slaapmat liggen en staart naar het donker boven hem. Hij hoort twee mannen met dubbele tong gewichtige zaken onder de boom bespreken en ruikt zelfs van hier af de zurige geur die uit de ketel tussen hen in opstijgt en waarin het mengsel van geitenbloed en melk aan het fermenteren is. Hij kent die stemmen en weet dat hij hen slapend aan de vuurplaats zal aantreffen als hij met de andere kinderen en de moeders van het dorp bij het eerste licht opstaat om de geiten op de grasheuvel te verweiden en yammen, cassaves en bakbananen te snijden om fufu van te maken. Dan halen de jongens water en bereiden de meisjes het eten zodat het klaar is als de mannen tegen de middag uit hun roes ontwaken. Alles lijkt zo gewoon en vredig, maar er is iets. Er hangt een dreiging in de lucht.

'Misschien,' denkt Shala, 'sluip "Mokélé Mbembe" wel op ons toe, het bosmonster dat niemand ooit gezien heeft maar waarvan ik en alle kinderen van de awi weten dat het in het woud beneden aan de heuvel huist. Het ondiep dat we soms tegen de bliksem horen brullen of met zijn staart tegen de bomen voelen donderen.'

Wellicht is het gesnerp dat Shala denkt te horen wel het geritsel van Mokélé Mbembe's getande staart die zwiept over het gras dat taai is van opgezogen regen.

'Ik moet niet bang zijn,' neemt hij zich voor, 'ik wil niet bang zijn. Ik ben tenslotte niet klein meer, al zo hoog als mijn tata als die op zijn knieën zit.'

Over twee regenseizoenen al, als hij twaalf is, zal hij het asapan-ritueel ondergaan en man worden. Hij past al lang niet meer in de

mand die moeder zo achteloos op haar rug draagt. Hij is kansloos nog, maar is aan het groeien en zij is warm en veilig.

'Als zij het monster niet voelt,' probeert hij zichzelf gerust te stellen, 'als de mannen bij het vuur, die het dorp tegen alle gevaar beschermen en elk ondiep onbevreesd met hun assegaaien te lijf gaan, als zij zo rustig met elkaar spreken, als zij het niet voelen, zij die alles voelen en elke verstoring van geluiden en geuren merken, waarom kan ik dan niet rustig slapen?'

Zijn moeder draait zich op haar zij en smakt. Hij luistert naar haar ademhaling en het geritsel van de slaapmat. Er rent een dier over het dak. Een nachtvogel piept hoog boven het dorp. Normale geluiden.

'Als de offerandes aan de Grote Stamgod die door de dierlijke bedienden van de voorouders elke nacht naar het rijk der geesten worden overgebracht, ons geen bescherming bieden, wat dan wel?' vraagt Shala zich af. 'Als Kilumbu, de grote tovenaars en ziener, die uit de ingewanden van offerdieren de toekomst voorspelt, die de spanningen tussen al wat leeft voelt, en weet heeft van elk wezen dat ademt op zijn eigen plek in de lucht en zijn pad op de wereld belooft, als die belangrijke man van de awi het gevaar niet onderkent en de vaders, die slapen met hun speer op armlengte, zich niet druk maken over het monster, waarom zal ik, Shala Bachogu, onbetekenend kind, dan bang zijn?'

Dus prent hij zichzelf in, dat het gesnuif dat hij meent te horen alleen maar de wind in de bomen is en de dreunende stappen in de verte slechts een onweersbui die zich achter de bossen aan het opbouwen is. Klaarwakker wacht hij tot de morgen zijn angst zal verdrijven, de eerste vogels gaan fluiten, buidelratten en marters het dorp op voedselresten zullen doorzoeken, maar de insecten nog stil zijn.

* * *

Dán waarschuwt een bergguereza in de top van een kapokboom dat Mokélé Mbembe eraan komt. Met grote stappen komt hij, dwars door het bos, onder luid gekraak en gestamp. De geiten springen op en beginnen te mekkeren. Als zijn moeder de ogen opslaat, zit Shala al rechtop.

'Mama, hij komt...'

Met een ruk staat ze op en vouwt haar omslagdoek om zich heen.

Shala ziet in haar opengesperde ogen dat ze voelt wat hij voelt, als toen ze nog één lichaam waren. Resoluut zijn haar bewegingen, zonder aarzeling, alsof ze weet wat er komen gaat en wat ze er tegen moet doen. Ze rukt het cassavemes van de wand.

'Sus Shala, wees stil, kruip bij de geiten onder het hooi. Wees heel erg stil!'

'Nee mama, nee! Ik ben bang! Ik wil... ik ga...'

Zijn moeder legt haar voorhoofd tegen het zijne en drukt haar wijsvinger tegen zijn mond:

'Gehoorzaam Shala! Ga nu!'

Hij springt over de afrastering zonder verder te protesteren maar met een bonkend hart, wringt zich tussen de dieren en trekt het gedroogde gras over zich heen. In het dorp klinken nu barse bevelen en geschreeuw. Hij hoort de omheining breken. Dingen vallen om. Geroep zwelt aan, kinderen gillen. Dan een knal, als een donderslag. Het dreunt door het dorp. Overal is geluid van rennende voetstappen.

Moeder roept om haar man.

'Bachogu, waar ben je, Bachogu!'

Shala ziet door de strootjes heen dat ze nu ook de weidestok pakt en zich schrap zet. Waar blijft zijn tata? Overal klinkt nu lawaai. Er is brand in het dorp, hij ruikt het! Een tweede knal davert. Zijn moeder aarzelt in de hut-opening, even. Maar dan stapt ze ferm naar buiten:

'Bachogu! Waar ben je, Bachogu!'

Alle dieren zijn nu klaarwakker, grommen, krijsen in de bomen. De geiten botsen tegen elkaar en tegen de afrastering, apen slingeren zich luid krijsend het bos in. Er klinkt geknetter. Een stank van rook wolkt de hutopening binnen.

'Roep jij om je man, vrouw?'

Ze deinst terug. De stem is zwaar en rafelig. Shala ziet door de hutopening de vreemdste en grootste man die ooit in de awi is geweest. Hij draagt een felblauw hemd met gele bloemen. Met één hand duwt hij zijn moeder achteloos terug naar binnen en verduistert met zijn gestalte een ogenblik de ingang van de hut. Zijn bezwete gezicht is met verf wit gemaakt en in de huid van zijn armen zitten vierkante littekens. Hij lacht luid en donker, en grijnst zijn tot punten gevilde voortanden bloot. En ineens herinnert Shala zich uit de verhalen die de ouden vertelden dat dit wezen een 'kidima' is, een

'verdorvene'. Half mens, half demon is hij, een 'duivelsmens'. De verhalenvertellers deden met draaiende ogen voor hoe mannen als deze met blote handen harten uit lichamen rukken en met hun tanden het hoofd van kinderen afbijten.

Dit zijn die mannen.

Deze man is zó'n man.

Ze zijn verloren!

Moeder valt met een gil op de grond.

'Ik ben je man! Kijk naar mij vrouw en vergeet je man. Ik ben je man, ik ben je man!'

Hij grijpt haar ruw vast, rukt het mes zonder enige moeite uit haar handen en smijt het in een hoek. Ze slaat hem met de stok maar het deert hem niet.

'Kom bij je man vrouw, mooie vrouw. Ik laat je gillen, gil voor mij, schreeuw je keel schor voor mij, ik ben je man!'

En gillen doet ze, schel en in blinde paniek, zoals er overal in het dorp geschreeuwd en gegild wordt. Ze slaat hem met haar vuisten, trekt aan zijn blauwe hemd en probeert zich los te rukken uit zijn klemmende omarming. Aldoor roept ze om Bachogu en Shala weet zeker dat zijn vader elk moment de hut binnen zal stormen om de aanvaller meedogenloos neer te slaan, zijn strot door te snijden en een speer dwars door zijn buik te stoten. Want zijn vader is de snelste en sterkste van alle dorpingen! Shala drukt zijn oren met de handpalmen dicht, trekt zijn knieën op en duwt zijn hoofd ertussen.

'Waar blijft hij nou! Waar blijft tata? Wat moet ik doen! Wat kan ik doen? Ik ben niet sterk genoeg voor deze man, niet groot genoeg. Ik ben slechts een kind met weinig krachten.'

Ze liggen op de grond, de aanvaller en zijn moeder, hij gromt, zij gilt. Ze vechten, ze slaat hem, hij mept haar in het gelaat. Ze slaat op zijn rug, kromt haar benen, stamp. Hij lacht alleen maar.

'Bachogu, Bachogu!'

Zijn tata heeft hem vertelt welk spel mannen en vrouwen spelen als ze op elkaar gaan liggen. 'Stroomopwaarts' heet het. De vrouw is het water, doet de wervelingen en draaikolken van de rivier met haar heupen, de stroomversnellingen met haar rug, de watervallen met haar schouders. De man bevaart haar als een kano, probeert recht in de stroom te blijven, deint mee met haar bewegingen, stroomversnellingen op, watervallen af. Tot ze moe zijn. Maar deze man speelt het spel niet mee. Hij bestrijdt de rivier, legt zijn wil op

aan de stroom, bedwingt haar.

'Ik moet wat doen,' besluit Shala. 'Ik kan het gevecht toch niet werkeloos toezien? Als mijn tata niet komt, dan moet ik! Dan is het mijn taak mijn moeder te beschermen!'

Hij duwt het hooi van zich af en staat op. Hij is niet bang meer, maar resoluut. Nu het niet Mokélé Mbembe is die de awi heeft aangevallen, maar mensen. Nu het geen monster is dat brullend en sissend door het dorp stampst, maar duivelsmensen. Nu het niet om het dorp gaat, maar om zijn mama. Nu is hij de man en zal hij haar bevrijden uit de armen van de aanrander en van het kwijl dat uit zijn openhangende mond op haar gezicht druipt. Hij stapt het hek over en pakt resoluut de maniokhak die zijn moeder heeft laten vallen. Hij tilt hem boven zijn hoofd, laat hem tot achter op zijn billen zakken en slaat zo hard hij kan. Met een snokkend geluid kwakt de hak in de man zijn schouder.

Even is er stilte. Shala met zijn handen om de staak van de hak, zijn moeder die hem langs de armen van de aanrander verbijsterd aanstaart en de man zelf die zijn hoofd omdraait en de aanvaller met opengesperde ogen van pijn aankijkt. Het blauw van het hemd wordt paars op de plek waar de hak is ingeslagen. Shala ziet de neusvleugels open en dicht ademen, ruikt zijn zweet en ziet de gebarsten lippen die langzaam van elkaar gaan in een smalende grijns van gepunte tanden.

'Ha! Daar is-ie dan, de man! Daar is de man! Daar is de kapitein van het dorp, de tata die zijn vrouw komt beschermen! Ha!'

De duivelsmens tilt zijn bovenlichaam overeind, leunt op één arm, trekt zijn andere naar achteren en haalt uit. Shala voelt de vuist als een steen tegen zijn mond slaan, zó hard dat hij achterover tegen het hek van het geitenhok klapt.

3

**'And yet, slavery and the slave trade are as much part
of the Dutch golden age
as the heroes of the sea, Piet Heyn, Michiel de Ruyter
and the East India Company,
scientists like Christiaan Huygens,
and painters like Frans Hals and Rembrandt.'**

The Dutch Slave Trade 1500-1850
P.C. Emmer, 2006

Er verschijnen twee benen voor Lucas, gestoken in een zwartlaken kniebroek en hoge schoenen met gespen. Er bengelt een emmer langs.

'Is dat je zusje?'

De man is mager, heeft ingevallen wangen en zijn spitse kin is gladgeschoren. Donkere ogen gaan half schuil achter zweterig nat haar dat uit zijn haarstreng loskomt en over zijn voorhoofd piekt. Hij hijgt en stinkt naar rook.

'Je weet toch dat ze dood is, niet?'

Lucas schudt zijn hoofd:

'Ze is niet dood. Ze was wel in het vuur zonet, maar ze is al weer koud. Het komt goed.'

'En je ouders?'

Lucas wijst met zijn hoofd naar boven. De man gromt.

'Zal ik haar naar beneden dragen?'

'Dat kan ik zelf. Ik ben al tien!'

Hij hijst zijn zusje opnieuw in zijn armen maar op de volgende overloop moet hij weer zitten. De man is met hem meegelopen.

'Ik neem haar wel, jongen. Wees gerust, mijn naam is Claes Dirxsz Van Spilberghen. Ik ben dokter, ik weet wat ik doe.'

Hij neemt haar van hem over en bonkt met ferme stappen vóór Lucas uit de laatste trappen af en de steeg in.

'Hoe heet je? En hoe heet je zusje?'

Lucas mompelt hun namen maar heeft er zijn aandacht niet bij. Zijn gedachten zijn bij de zwaaiende armen in het trapgat van hun huis. Bij zijn vader en moeder die misschien wel net zo in brand staan als Lien. Of misschien wel erger! Hij merkt nauwelijks dat ze de

spekgladde Spijkerbrug over lopen maar als ze aan de overkant van de binnenhaven zijn en hij tussen de masten met opgebonden, berijpte zeilen het water over naar de Kinderdijk kijkt, ziet hij mensen opgewonden samen drommen voor de steeg. Mannen zijn het ijs op gegaan en kappen met bijlen wakken tussen de schepen om bij het water te kunnen terwijl vrouwen ongedurig met emmers op de wal dreutelen. Een rookkolom, donkerder nog dan de winterlucht erachter, hangt boven hun huis.

* * *

De man bewoont maar liefst drie kamers aan de achterkant van een benedenverdieping aan de Rouaansekaai. In één vertrek staan een paar kasten, op de grond ligt een stapel boeken. Eén lijvig werk ligt opengeslagen alsof er nog onlangs iets in is opgezocht. In de hoek bevindt zich een beroet gat met nasmeulende houtblokken eronder. Er hangt een pan aan een haak in. In de kamer ernaast staan de deuren van een bedstee open. Een stellage vol potten, stopflessen en zakken met handgeschreven etiketten staat tegen de muur. Hij draagt Eline een achterkamertje in met twee strozakken, een tobbe, een po en een lampetkan.

'Ik leg je zusje hier maar neer als je het goed vindt. Anders gaat het huis zo stinken.'

De man zet een raam open waardoor vrieskou naar binnen wolkt. Hij legt een deken over Eline heen maar Lucas slaat de punt iets terug, zodat haar gezichtje vrij blijft.

'Je stinkt trouwens zelf ook behoorlijk. Je haar is verschroeid, de mouwen van je jas zitten vol brandgaten. Laat eens naar je armen kijken?'

Niks had Lucas gevoeld van de vlammen die zijn armen hadden verbrand toen hij Eline het dak op trok, en ook daarna niet. Nu pas, nu hij zijn jas uitdoet en de man behoedzaam de mouw van zijn wambuis van de brandwonden trekt, schieten pijnscheuten door hem heen. Maar hij vermant zich. Hij is tenslotte al tien.

'Hoe heet je ook alweer? Lucas Geluck zei je toch?'

De man port het vuur op, schept twee lepels honing in een steelpotje dat hij op het smeulende hout verwarmt en laat er een paar druppels visolie in vallen. Daarna smeert hij er de brandplekken mee in en windt er schone lappen om.

'Over een paar dagen maar weer eens kijken en het verband verwisselen. Ga nu eerst maar een poosje slapen na al die emoties van vandaag. Dan zal ik ondertussen eens naar je ouders gaan informeren.'

Lucas voelt zich inderdaad vreselijk moe ineens. Maar vóór hij gaat liggen, buigt hij zich over zijn zusje heen.

'Ik vind het heel erg dat je dood bent, Lien. Nu zullen wij samen nooit op een schip weg varen om in vreemde landen gelukkig te zijn, avonturen te beleven en lekkere dingen te eten. Maar ik zal alleen gaan. Ik zal in de zeewind op de voorplecht van de Vrouwe Maria staan en aan jou denken. Ik beloof het je.'

Hij geeft haar een voorzichtig kusje op haar verbrande wang, gaat op zijn rug liggen met de bedoeling eens diep over de gebeurtenissen na te denken maar valt meteen in slaap.

* * *

Als hij wakker wordt is Lucas de naam van de man alweer vergeten maar is hem dankbaar voor het vuur dat hij heeft opgepord en de dikke hompen brood met vet en suiker waar ze mee ontbijten.

'Men heeft de brand niet kunnen blussen, Lucas. Er stonden tientallen mensen emmers aan elkaar door te geven op de trap die volkomen verrot bleek te zijn. Op de tweede overloop stortte hij in terwijl de blussers erop stonden. Eén vrouw viel helemaal naar beneden en brak haar nek. Toen hebben ze het opgegeven en laten uitbranden.'

Hij spreekt met zachte stem.

'De bewoners van de naastgelegen panden zijn gevlucht voor de vlammen. Van jullie huis is niets over. Er worden mensen vermist, er liggen lichamen in de puinhopen.'

'En vader en moeder?'

De man schudde zijn hoofd.

'Het spijt me, jongen. Ik wilde deze morgen vroeg de autoriteiten op de hoogte stellen maar die wisten het al. De regenten zullen voor een passende, zij het gezamenlijke begrafenis van de slachtoffers zorgdragen. Ik heb hun ook de dood van je zusje gemeld, de teraardebestelling besproken en die vooruitbetaald. We gaan dat zo meteen al doen. Dat is gezien haar toestand noodzakelijk, hoewel nogal ongebruikelijk op zondag.'

Lucas eet met lange tanden. Het lijkt alsof het vriesweer tot in zijn lichaam is doorgedrongen. Koud voelt het, en zwaar als aan elkaar gevoren ijsklompen. Maar hij huilt niet. Want hij is tenslotte al tien. En de dood is geen vreemde voor hem. In de steeg waarin hij opgroeide, hing Magere Hein permanent rond, grijnzend en op buit belust. Om de paar weken lag er wel een lijk in de knik tussen plaveisel en muur; soms gewelddadig beroofd van het weinige dat de voormalig levende bij zich had, soms simpelweg omgevallen door een of andere vreemde, door een zeeman meegenomen ziekte. Zijn steeg behoort tot de vaste route van de lijkenkar, ook al past die er maar net in.

'Kan ik iets voor je doen, Lucas? Gaat het wel? Zal ik je wat valeriaan geven?'

Hij schudt zijn hoofd.

'Het gaat wel. Ik ben bedroefder om Lientje dan om vader en moeder. Ik heb hun zwaaiende armen in het trapgat gezien en angstkreten gehoord die van hen konden zijn. Eigenlijk wist ik wel dat hun eeuwig geruzie ééns zou ontvlammen. Ik wist dat het er aan zat te komen. Misschien verlangde ik er zelfs wel een beetje naar. Dat het gekijf voorbij zou zijn. Voorgoed! Maar het voelt zo eenzaam ineens. Nu ik niemand meer heb, bedoel ik.'

'Ja jongen. Ruzies laten altijd brandplekken na. En nu ook as. Want dat zijn ze nu: as. Geen lichamen meer, alleen as.'

De kerkklokken beieren maar de dokter maakt geen aanstalten naar de dienst te gaan.

'Gaan we niet eerst naar de kerk, dokter? Om te bidden voor vader en moeder? En voor Lientje?'

'Ach jongen, als jij dat wil, als je je daardoor beter voelt, dan wacht ik wel op je, al zal de grafgraver dat niet erg waarderen. Ikzelf ga niet. Als je, zoals ik, wereldzeeën hebt bevaren, vele landen hebt gezien, talloze mensen ontmoet hebt en vreemde culturen hebt ontdekt, dan leer je vanzelf dat het absolutisme dat in makkelijk te bevatten volzinnen van Zeeuwse kansels wordt gepredikt, zelden meer dan kleingeestigheid is. Eerder een slimme manier om het volk kalm te houden. Ik kies daar niet voor.'

Hij schenkt twee bekers vette melk in.

'Ik snap dat niet,' zegt Lucas. 'Ik begrijp uw woorden niet, maar de gedachte al helemaal niet. Je kunt toch niet kiezen voor de kerk? Als het zondag is, dan gá je toch? Het hoort immers bij het leven zoals

danken voor het eten?'

'Je leert dat nog wel te snappen als je ouder bent.'

'Ik ben al tien, hoor...'

Het haardvuur trekt zich langzaam in het hout terug. Bij de burens klinkt klaterend vrouwengezang met lange uithalen. Ver weg blaft een hond.

'Wat ga je doen, jonheer Lucas? Waar ga je heen als we Lientje hebben begraven? Heb je familie in Middelburg, of ergens anders, waar ik je naartoe kan brengen?'

'Ik weet van geen familie. Niet in Middelburg in ieder geval. Vader vertelde wel eens over een oom in Amsterdam, die een vrouw heeft die het haar in een steeksel draagt met gouden krullen en hangers. Die haar lippen stift, diep uitgesneden zijden jurken draagt en zeven kinderen heeft. Maar ik wil niet naar dat Amsterdam. "Daar woont alleen uitschot," zei vader ooit, "godeloze filistijnen! Niks dan farizeeërs en tollenaars die de Heer loochenen en de vreselijkste ziekten bij zich dragen!" Nee, ik wil varen, meester! Op een fluit naar de West wil ik, of op een pinas naar de Oost. Ik hoor dat schippers jongmatrozen aannemen om ze al doende het vak te leren. En die mogen dan later een eigen schip bezitten!'

De dokter grijnst breed:

'Zo? Naar zee wil je?'

Hij staat op en loopt naar Eline. Teder wikkelt hij haar in de deken.

'Maar een bestaan op zee is niet zo rooskleurig als het lijkt, jongen. Het leven is er net zo breekbaar, breekbaarder zelfs dan aan land. Ik ben chirurgijn van een schip dat een paar weken geleden, net vóór de vorst, thuiskwam en in de Dokhaven wordt opgelapt. Meer dan een kwart van de mannen op de scheepsrol heb ik deze tocht aan een zeemansgraf prijs moeten geven. Vijftien mannen en twee jongens. Op de bodem van de zee liggen ze. Daar helpt geen gepreek van meneer de dominee aan.'

Hij tilt Eline op, dekt haar gezicht af met de punt van de deken en mompelt voor zich uit.

'En nauwelijks ben ik aan wal, of ook hier breekt de dood als een rijp abces open. En deze dode is nog zo klein, zo onschuldig. Haar hele leven had ze nog vóór zich. Zij had niet mogen sterven. En nu heeft ze ook nog niemand om haar te begraven dan wij tweeën.'

Hij schopt de deur open en zet een hoge zwarte hoed op.

'Maar tenminste ook geen ouders om over haar te treuren. Alleen jou heeft ze nog, jongeheer Lucas, om aan haar graf te staan. Laten we gaan, de delver wacht op ons.'

* * *

Van Spilberghen draagt het lijkje onder de Kuiperspoort door en komt terecht op zondagse straten vol mensen op weg naar de kerk. Ze drommen langs de Graanbeurs de Dam over. Vrouwen met neepjesmutsen en omslagdoeken en mannen in dikke jassen en petten met glimmende kleppen fronsen de wenkbrauwen als ze Eline's beroete armpje onder de deken vandaan zien komen. De gegoede burgerij met tweekante steken op en hun vrouwen in winterse mantels schudden het hoofd. Vanuit een koets begluren hen twee jonge vrouwen achter half opengeschoven gordijntjes. Maar niemand zegt er iets van. Voor de ingang van het godshuis is het een gedrang van jewelste. Lucas is blij dat de hoed van de dokter boven het voetvolk uitkomt maar moet toch zijn best doen om hem niet uit het oog te verliezen. Hij haalt hem pas in als ze de kerkgangers achter zich laten.

'De massa's, ach die massa's,' hoort hij hem mompelen, 'Overall worden paupers bijeengedreven, in zondagse kerken en doordeweekse straten, in armzalige woningen, als balen stortgoed in pakhuizen waar elk spinhok nog geld opbrengt, te dicht op elkaar gepakt met te weinig hygiëne. Overall dreigen ziekten, infecties en rampen zoals branden. Als ik het voor het zeggen had, jongeheer Lucas, als ik regent zou zijn, dan zou armoede geen permanente bron van inkomsten voor gewetenloze pandjesbazen meer mogen zijn. Maar wie weet, misschien..., ooit.'

Het hek van het kerkhof knarst. In het kille licht van de morgen staat een man met naast zich een hond, met een pikhouweel een ondiep graf in de bevroren grond te hakken. Naast hem ligt een bats. Hij kijkt nors op als ze hem naderden.

'Het graf voor Spilberg? Benu dat? Moet dat nou, op zondag?'

'Het spijt me,' zegt de dokter, 'het is overmacht. Dit meisje is slachtoffer van de brand van gisteren. Soms gaat de wereldlijke wet vóór die van de kerk.'

De grafdelver spuugt met diepe minachting in de aarde.

'Nou, daar zal onze dominee wel het een en ander over te

jeremiëren hebben. Laten we dit dan in ieder geval snel afwerken, vóór de toorn van God ons bij dit open graf treft.'

Onverstoorbaar gaat hij verder met zijn werk terwijl de hond Lucas en de medicus grommend op afstand houdt. Als de graver klaar is, blaast hij in zijn verkleumde handen.

'Nou?' snauwt hij.

Hij leunt tabak kauwend op zijn houweel en laat duidelijk merken dat hij in een plechtigheid die hem nóg langer van zijn zondagsrust weghoudt, helemaal geen zin heeft. Hij gunt de man en de jongeling een ogenblik om de handen te vouwen maar neemt dan de spade op en begint er opzichtig mee in de bevroren klonten te woelen. De dokter haalt, tot verbazing van Lucas, een bijbeltje tevoorschijn en kiest een tekst van Mattheüs: 'Gaat heen want het meisje is niet gestorven maar het slaapt. En zij lachten Hem uit...'

Als het klaar is, knielt Lucas naast het graf, legt Eline's jurkje recht en vouwt de deken om haar heen.

'Je gaat naar de engelen in de hemel. Dat zul je fijn vinden.'

Hij kijkt even om naar de chirurgijn.

'Ze houdt namelijk van engelen.'

'Dat geloof ik best, jongen. Iedereen houdt van engelen.'

Het graf is al dicht vóór de man en de jongen de begraafplaats verlaten hebben.

* * *

'Je bent een beetje jong nog, Lucas, voor de zee. Je bezit geen enkele vaardigheid om op een schip van nut te zijn. Geen schipper neemt je mee. Of je moet als verstekeling aan boord willen kruipen maar dan loop je gereede kans dat de opperstuurman je bij ontdekking eerst een flink pak op je duvel geeft en je vervolgens in de eerste de beste haven van boord flikkert of achterlaat op een barre kust. Misschien moet je nog een paar jaartjes wachten. Tijd nemen om een echte zeeman te worden, één die een passend vak verstaat.'

Als ze de kerk passeren, klinkt achter de deuren psalmgezang. Aan de gebroken tonen van het orgel is te horen dat de toetsen met verkleumde vingers worden bespeeld. Ze lopen, diep in de kraag van hun jas gedoken, door de nu lege straten vol voetstappen in de sneeuw, zwijgend. Hun adem wolkt in de kou. Ze passeren de balans voor het Commerciehuis en kruisen het plein met de Sint Jorisdoelen

tót de heer Van Spilberghen halt houdt voor de middelste van drie poorten van een massief maar elegant gebouw aan het Noordpoortplein en zijn hand op Lucas' schouder legt.

'Ik spreek wat met je af. Zodra de lente mijn schip 'Het Pleyzier' uit het ijs bevrijdt, vaart het weer uit voor een lange reis. Als het lot mij gunstig gezind is, ben ik over twee of drie jaar terug. Dan zul je mij gunstig gezind is, ben ik over twee of drie jaar terug. Dan zul je zowel de leeftijd als de kennis bezitten en kom ik je halen. Dan maak ik je tot mijn assistent en gaan we samen de verten temmen. Ik vertrouw je tot die tijd toe aan mijn goede vriend Matthijs Roos en zijn vrouw Mira. Ze zijn weliswaar streng in de gereformeerde leer, da's op zich jammer, maar ze leggen het er niet zo dik op als die lui in het Burgerweeshuis. Dus doe je best, leer goed, word sterk en verstandig. Wie weet wat er nog in het vat zit voor ons tweeën.'

De dokter laat de klopper met een bons neerkomen. Een bozige portier doet het deurtje in de poort op een kier open maar ontdooit meteen als hij Van Spilberghen herkent.

'Heer chirurgijn! Wat goed u weer te zien.'

'Janus Faber, goedemorgen. Ik zie dat het je nog altijd goed gaat. Zijn Matthijs of Mira er?'

'Nee heer, ze zijn naar Veere.'

'Zou je dan Fien even voor me willen halen?'

De stralende jonge vrouw die na enige tijd de deur met een zwaai opent, is maar een jaar of wat ouder dan Lucas en zó fijn gebouwd en haar gezichtje is zó mooi, dat Lucas eerst niet weet waar hij kijken moet. Haar blonde haar komt onder een witte dormeuse uit en wiegt in de wind als ze haar omslagdoek dichttrekt.

'Claes Van Spilberghen! U bent er weer! Wat fijn. Maar véél te mager. Knap als altijd maar véél te knokig! Dat sloopseten is toch werkelijk té afgrijpselijk voor woorden. U moet maar eens naar mijn keuken komen, dan zal ik u eens vetmesten. En wie hebben we hier?'

Haar stem klatert als de bel van de Lange Jan en schraapt een beetje, zoals zwaarden van bidders tegen elkaar schuren als op zaterdag de vissershaven afgeladen vol is.

'Fien, dit is Lucas Geluck. Hij is sinds de brand in de steeg van gisteren wees. We hebben zojuist ook zijn zusje begraven. Hij heeft niemand meer. Hij is een geboren Middelburger, gereformeerd, zoekt een dak boven zijn hoofd, een dagelijkse maaltijd en wil uiteindelijk als volleerd vakman naar zee. Daar weten u en uw patronen wel raad mee, dacht ik zo.'

Ze ruikt naar voorjaar, chocolademelk en boenwas. Haar meidenschort is witter dan de sneeuw aan haar voeten en schoner dan een voor de afvaart geschrobd dek. Haar ogen zijn groot en zeeïg blauw. Ze knipoogt ermee naar Lucas die draaiërig wordt van verlegenheid en nauwelijks hoort wat Van Spilberghen tegen hem zegt.

'Wie weet zien wij elkaar over een drietal jaren terug, Lucas. Het leven is onzeker, de dood wandelt met ons mee bij iedere stap. De wereld is wreed, er zijn opstanden en oorlogen, men snijdt elkaar om een stuiver de keel af. Men weet nooit of een lukraak afgevuurd projectiel mijn kant op komt. En mocht een kanonskogel uit een vijandig Frans schip in mijn hut ontploffen, is dit de laatste keer dat we elkaar zien. Maar als de klauwen van kapers en piraten en de vele ziekten die achter elke kust op de loer liggen mijn keel zullen missen, ben ik hier als je oud genoeg bent. Vaarwel, kleine jongen.'

Hij knipoogt naar Fien en geeft haar een dichtgebonden builtje.

'Doe mijn hartelijke groeten aan Matthijs en Mira. Ik betaal hiermee het kostgeld van vijftig pond voor het eerste jaar. Ik zal de rest betalen als ik terug ben om de voogdij op me te nemen. Matthijs zal het hopelijk begrijpen, de regenten informeren en de formaliteiten regelen.'

Dan steekt hij de handen in zijn zakken en loopt zonder om te kijken het voorplein over. De haarstreng danst in zijn nek.

'Schat van een man...'

Ze kijkt hem na met een glimlach en aait dan Lucas teder over zijn hoofd.

'Fien...,' zegt hij.

Hij slaat zijn armen om haar middel en voelt zich verdrietig en gelukkig tegelijk.

* * *

Maar in de eetzaal krijgt hij de brij met boter en stroop niet weg. In één enkele dag is zijn leven volkomen op de kop gezet. Gisteren had hij een vader en moeder en een zusje waar hij veel van hield, vandaag is hij wees. Gisteravond zat hij nog op het platje te fantaseren over de zeereis die hij ging maken op de Vrouwe Maria, vandaag zit hij voor minstens twee jaar in een weeshuis. Lucas besluit dat hij over al die dingen nog maar eens ernstig moet gaan nadenken. Als

binnenmoeder Mira even niet kijkt, lepelen andere wezen de pap met grote scheppen van zijn bord.

Meester Roos wijst hem die avond in de jongensslaapzaal op de zolder van het gebouw een plek op een stromatras in een krib waar al twee jongens in liggen.

'Dit zijn Hendrik en Simon. Jullie zijn vanaf vandaag kribmaten.'

'Welja! Nóg een d'r bij! En we liggen al zo krap!' mopperen ze.

Ze grommen in hun slaap.

Maar Lucas ligt de hele nacht klaarwakker op zijn rug en huilt zonder geluid te maken om al het vertrouwde wat verloren is.

4

**'In hun talen bestaan woorden als "kufwa" en "kufwidila",
die voortgaande fases in het verliezen
van sterkte aangeven, van vitaliteit.**

**En het ultieme daarvan betekent een totale verlamming
van de levenskracht.**

**Het is volkomen fout om deze woorden te vertalen
in "sterven" en "volledig sterven".'**

Bantoe Filosofie

Placide Frans Tempels, 1946

De lucht is vol cicadengesnerp. Shala's moeder is er niet. Er staan geen geiten in het hok. Alleen het blauwe hemd met gele bloemen ligt er nog, waarschijnlijk uitgetrokken omdat het vol bloed zit, macaber bewijs van wat er gebeurd is. Het lawaai, de knallen, de branden en het geschreeuw zijn opgehouden maar wat vertrouwd was is niet teruggekeerd. Het woud is verstomd, er zijn geen stemmen, geen verre kreten, zelfs geen wind. Alle geuren zijn verdrongen door de stank van rook. Shala komt overeind, veegt het bloed van zijn opgezwollen lip, voelt met zijn tong dat hij na de klap van de duivelsmens een voortand mist en duizelt de hut uit. Een angstige stilte hangt er, zoals na een onweersbui als alle dieren nog in hun schuilplaatsen zitten en alleen gedruppel van blad naar blad te horen is.

Hij komt als enige tevoorschijn. Alsof iedereen met de donder is weggetrokken en hem alleen gelaten heeft. Een paar hutten smeulen nog. Dan ziet hij munganga, de tovenaars van de awi. Hij ligt op zijn rug, zijn ledematen geknakt in een groteske houding, zijn kaak verbrijzeld, zijn voorhoofd gebroken in bloed. De belangrijkste man van het dorp, de mens die tussen heden en hemel stond, is dood. En Shala weet dat daarmee de weg naar de voorvaders is afgesneden en de aardse stem van Dijina Dikatampe, de Grote God, is verstomd.

Het dorp of wat er van over is, is verloren.

* * *

Maar dan hoort hij in de verte zwak geitengeblaas en bedenkt zich geen moment. Waar de dieren geweid worden, is zijn moeder en waar zij is, is het goed. Zo hard hij kan, rent hij achter het geluid aan, het dorp uit, langs de omvergetrokken doornhaag, de heuvel af, het dal door en weer een heuvel op. Hij volgt het spoor door het kindhoge olifantsgras dat door tientallen voeten is vertrapt tot hij achter de top stemmen hoort, barse mannenbevelen en gelach. En vanaf de heuvel, ziet hij ze. De mannen, vrouwen en jongelingen van zijn dorp, afgevoerd en verslagen. Een tiental kerels, 'kidima' zoals de man met het bloemenhemd, loopt eromheen, een karwats in de hand. De geiten zijn bij elkaar gebonden en worden klagelijk mekkerend voortgejaagd. Maar de dorpingen zijn stil en lopen met gebogen hoofd. Ze zitten twee aan twee met nekboeien aan elkaar, een wurgbalk tussen hen in, de handen op de rug gebonden. In een dubbele rij sjokken ze de verre heuvel op. Shala ontdekt zijn vader, zijn grote, sterke tata die elk dier kan doden waar hij zijn zinnen op gezet heeft, een volgepakte kano tegen de sterkste stroomversnellingen op trekt en met gemak een door het hart gespietste gorilla op zijn rug naar huis draagt. Maar dit is zijn tata niet meer. Hij is niet gekomen toen mama hem riep en loopt nu met hangende schouders. Zijn krachten zijn vervlogen, verslagen is hij.

Dan ziet hij háár, vooraan, klein en naakt en kwetsbaar.

'Mama!'

Ze herkent zijn gil, natuurlijk! Hij ziet haar omkijken, moeizaam in de nekboei, maar het is te ver om haar gezichtsuitdrukking te zien. Eerst lijkt ze te schrikken, maar dan rukt ze aan haar ketens, kronkelt met haar lichaam, zet haar hakken in de aarde en wankelt op haar benen.

'Nee, Shala! Ren, jongen, ren!'

Hij begrijpt het niet. Bedoelt ze dat hij moet blijven? Dat hij in het dorp moet achterblijven? Maar daar kan natuurlijk geen sprake van zijn! Waar zij is, is hij. Waar zij gaat, gaat hij. Waar zij slaapt, kruipt hij tegen haar aan. De duivelsmensen met hun karwatsen kunnen hem niet schelen, al binden ze zijn handen vast en ketenen ze ook hem aan een wurgstang. Zij is alles wat telt.

'Mama!' roept hij opnieuw maar nu zachter en zijn kreet verwaait.

Er klinken bevelen van de mannen die de zwepen laten knallen en de karavaan tot staan brengen. Shala besluit dat dit alsnog een uitnodiging is om aan te sluiten. Niets liever dan dat, liever gevangen

bij zijn vader en moeder, dan alleen in het verbrande en verlaten dorp. Hij begint de heuvel af te hollen. Oneindig ver en klein hoort hij de stem van zijn moeder:

'Nee, Shala, nee! Niet doen! Maak dat je weg komt!'

Hij houdt in, aarzelend, onwillig, maar gewend te gehoorzamen. Hij ziet een van de mannen een zwarte pijp te voorschijn halen en er mee naar hem wijzen. Zijn moeder's gil snerpt over de heuvel. Vertwijfeld kijkt Shala naar de dorpsgenoten beneden hem. Hij ziet de rook uit de pijp komen vóór hij de knal hoort en weet eerst niet wat het betekent. Maar dan slaat er iets met een doffe snuk in de grond, vlak voor zijn voeten. Een zandwolkje stijgt op. Van schrik valt hij achterover, klimt haastig, meer vallend dan lopend, terug de heuvel op en blijft bevend van angst en onbegrip met de handen voor de ogen plat op de grond liggen tot hij de geiten niet meer hoort.

Dan herinnert hij het zich. De hoofdman heeft het verteld, op een avond, bij het vuur. Geen menselijke demonen zijn deze mannen maar heksen. Want alleen die hebben noodlotwerpers die slechtheid van grote afstand naar je toe kunnen slingeren, pijnlijk je lijf binnendringt en er, als het de Grote God behaagt, alleen door de tovenaer weer uit kan worden getrokken. Zo niet, zal de slechtheid je 'kufwididila' maken.

Shala krimpt in elkaar, zijn hoofd tolt. Hij knijpt zijn ogen dicht en bidt tot Mwine Bukomo Bwandi, 'Hij die de kracht over zich heeft', de geest en schepper van alles wat bestaat.

'Vidyé uyukile,' bidt hij. 'God weet het.'

* * *

Wat waardeloos was, hebben ze achtergelaten: oogstresten, werktuigen, de gebroken lijken van de ouden. En kinderen, zeven té kleine kinderen die de colonne zouden ophouden. Maar die ook te klein zijn om te weten wat te doen. Jongens als Shala en Bandu, zijn vriend die even oud is als hij en op zijn hurken met een takje in de as van het dode vuur aan het porren is. Meisjes huilen radeloos of staren zwijgend in de verte. Shala gaat naast Bandu zitten op een stronk bij de vuurplaats en laat zijn verdriet en radeloosheid de vrije loop.

Na een lange stilte spreekt zijn vriend:

'Wat moet ik, Shala? Wat moet jij? Wat moeten wij, kinderen?'

Kinderen weten niet. Zij die weten, dat zijn de ouden. Wij kinderen weten niet zonder de ouden. Wij weten niet hoe we moeten leven. Wij kennen de wetten niet en de gewoontes. We zullen elkaar kwijtraken en verhongeren. Want kinderen krijgen hun wijsheid van de ouden. Wat wij zelf weten, zijn alleen maar kinderdingen die niet belangrijk zijn.'

Shala knikt. De buitengewone ouden, zij die weten, maar ook de mama's en tata's van de awi en vooral de munganga, zij die nu zó nodig zijn om raad en sturing te geven en de goden te vragen wat hen te doen staat, zij lopen geketend een onbekend lot tegemoet of liggen dood, bedekt door vliegen, op hun buik op de aarde, sommigen voor hun hutten, anderen nog in de hutopening.

Een enkeling had toen de aanval kwam een wapen gegrepen, een hak zoals Shala die had, een knuppel of alleen een pootstok, een polsmes of gewoon een bik, maar had er niks mee kunnen uitrichten. Het dorp en zijn bewoners waren geen partij geweest voor de overvallers. Geen enkele kans was er geweest, zelfs al had iemand de duivelsmensen zien aankomen en was er tijd geweest om een verdediging te organiseren. De acacia-palissade die het dorp tegen dieren moest beschermen, hadden ze simpelweg omvergetrokken. De mannen aan de vuurplaats, die knikkebollend van hun roes aan het bekomen waren, hadden de boeien al om gehad vóór ze wisten wat er aan de hand was en ze hun vrouwen en kinderen tegen de aanvallers hadden kunnen beschermen.

En wie niet mee is, is dood. Of kind.

5

**'Nederland is een rijk land.
Elke (Amsterdamse) woning een paleis –
maar de schatten, waardoor die paleizen werden opgetrokken,
zijn voor een deel de uitgeperste levenssappen,
het zweet en bloed van onder knellende geeselslagen
zich krommende slaven.'**

Slaven en Vrijen onder de Nederlandse Wet
W.R. van Hoëvell, 1855

De eerste maanden denkt Lucas bijna dagelijks aan meester Van Spilberghen. Als hij in het lokaal zit voor de schrijf- en cijferles met de andere jongens en achter het raam ziet hoe de wolkenlucht van of naar zee geblazen wordt, denkt hij aan hem, op zijn schip Het Pleyzier, ergens op een verre zee. Tijdens de catechisatie hoort hij zijn sneren over het geloof door de bijbelteksten heen. En als de groep van tweehonderd jongens zich op de dag des Heeren in hun grauwe jassen met het gele wapen van Middelburg op de schouder stijf naast elkaar op de nuchtere maag in de kerkbanken van de Oostkerk zit te vervelen, herinnert hij zich hoe ze samen aan het graf van Eline stonden en hij een passende bijbelpassage voor haar had weten te vinden.

Maar als op zondagmiddag, na de tweede dienst en de overhoring van de preek, Fien met een kan vol dunne cacao en een schaal met kaakjes uit de keuken komt en hém speciaal even door zijn haar rost, voelt hij zich zó gelukkig, dat hij Van Spilberghen en zijn schip volledig vergeet.

* * *

Als na het tweede jaar in het weeshuis ook het derde en vierde voorbij is gegaan zonder dat hij iets van hem hoort, weet hij zich het gezicht van de chirurgijn nauwelijks nog voor de geest te halen. De herinnering flakkert alleen even op als de binnenvader hem - terwijl de meeste andere wezen werkhuizen in de stad hebben - samen met nog drie andere jongmaatjes-in-spe, onderwijst in het leggen van de

mastworp, de schootstreek, de werpankersteek en alle andere zeevaartknopen en in het onderscheiden van mastnamen, scheepslijnen en zeilsoorten. Binnenvader Roos laat zijn aankomende jonge zeelieden paskaarten met windrozen en kompaslijnen in zeemansgidsen begrijpen, leert hen citeren uit 'de Nieuwe Grootte Lichtende Zee-fackel', onderwijst hen aan de hand van het boek 'Spieghel der Zeevaert' van Waghenaer, laat ze bladeren in de 'Atlas Major' van Blaeu en er met de vingers de ontdekkingsreizen van Tasman en Cook op volgen. 's Avonds laat hij hen, met zichtbaar genoegen, op de binnenplaats breedtegraden berekenen door het schieten van de poolster met het kwadrant, de gradenboog en het zee-astrolabium en vertelt enthousiast over de sextant, een nieuwe Engelse uitvinding waarmee, naar verluidt, in de toekomst ook lengtegraden nauwkeurig kunnen worden bepaald. Op zulke momenten fantaseert Lucas, net als hij vroeger met Eline deed, over de verre reizen die hij zal gaan maken, al speelt meester Van Spilberghen daar steeds minder vaak een rol in.

* * *

En bijna maandelijks is er wel een meisje dat de leeftijd bereikt om in Middelburg als naaister of dienstmeid aan de slag te gaan of een 'vriend-voor-het-leven' die tegen kost en inwoning als leerling-schoenmaker, kleermaker of timmerman gaat werken. Er wordt dan afscheid van ze genomen door het zondagse middagmaal van gort-met-rozijnen te vervangen door een eterij van perensap-met-brood en zoutvles, zodat het afscheid iets feestelijks krijgt en het gemis verzacht wordt. De surveillance zegt dan het vaste gebed op ter ere van de vertrekkende, roept Gods zegen af over zijn verdere leven op weg naar volwassenheid en spreekt de verwachting uit dat ook deze wees later het weeshuis zal gedenken met gulle gaven.

Na het gebed krijgt hij of zij als eerste opgeschept én een schep extra en het is dan aan hem of haar om met de lepel in de hand luid te roepen:

'En wat hebben we...?'

Waarna alle wezen invallen:

'Honger!'

Want wezen hebben altijd honger.

Vandaag was het Lucas die het had geroepen. Met een brok in zijn keel. Ineens is het zover, hij zag het totaal niet aankomen. Drie dagen geleden zei de binnenvader hem dat er iemand zou komen om een oude belofte in te lossen, een 'voogd' die met een schip de haven was binnengevallen.

En plotseling wist hij het weer.

En dus was hij het die bedacht werd in het gezamenlijk gebed.

Maar hij wilde niet.

Hij kreeg vanmiddag het 'En wat hebben we...?' nauwelijks uit zijn strot geperst.

Over vijf dagen is het Kerstmis. In het weeshuis wordt dat altijd gevierd met door Fien zelf gebakken rozijnenbrood voor de kinderen en geurend warme wijn voor binnenuouders en dienstmeiden. Op kerstavond leest de binnenvader steevast hetzelfde verhaal voor, waar de wezen altijd nagelbijtend naar luisteren, zelfs zij die het verhaal elke Kerstmis van hun leven al gehoord hebben, omdat het gaat over een wees zoals zij, die op een kerstavond als deze in de straten van een stad als Middelburg sterft van de kou, terwijl binnen in de verwarmde huizen gegoede gezinnen met kinderen aan wildgebraad met rozijnenbrood zitten.

Deze keer zal Lucas het verhaal niet horen.

Vanmorgen stak Fien hem in een nieuw lakens pak met rok, broek, kamizool en kousen en paste hem een muts op en zwarte schoenen aan.

'Je ziet eruit als een fraaie burgermeneer.'

Binnen een uur hooguit zal de deur van het weeshuis definitief achter hem dichtvallen en hij is er bang voor. In zijn eentje wacht hij in de hal, frommelt zijn pet in zijn handen, staart voor zich uit en voelt zich doodongelukkig. Alles wat zo vertrouwd is geworden, het dreigend zwarte hout van de trap, de krakende vloer van de overloop, de samengestelde geur van politoer en gortenbrij, het donderend gelijk van binnenvader Roos en zelfs de altijd dreigende slagen met de bullepees, opsluiting in de provoost of het blok-aan-het-been voor overtredingen van de regels van het weeshuis, het is hem nu ineens allemaal een zegen, nu hij weg moet. De tweejaarlijkse gang naar de kermis, de stiekeme borrels in herberg 'De Deense Vlag', zelfs de allesdoordringende stank van de sloot achter het weeshuis, dat alles

en veel meer zal hij gaan missen. Hij mist het nu al.

'Ach jongen, je moet je niet zo aanstellen,' had Fien gezegd toen hij betraand zijn ontbijt van roggebrood met boter niet langs de brok in zijn keel kreeg, 'mijn kleine Lucasje is een vent van veertien geworden: die moet klaar zijn om de wereld in te trekken.'

Maar ze streek hem wel even met haar duim over zijn wang. Háár zal hij het meest gaan missen. Misschien had ze zelfs wel een traan in haar ogen.

Tijdens de ontluizing van die morgen had hij van opzij zijn maten aangekeken, de jongens met wie hij bevriend was: Hendrik en Simon die er al waren toen hij kwam en met wie hij de krib deelde, Johannes en Bernhard die later kwamen. Ze waren hem zo lief als zijn zusje ooit was geweest. Liever zelfs misschien wel, in elk geval tastbaarder.

* * *

Hij heeft meester Van Spilberghen niet zien binnenkomen maar weet zeker dat het zijn zekere stem is die achter de deur van de regentenkamer klinkt over de voogdijvoorwaarden en de hoogte van zijn bijdrage voor kost en inwoning van bijna vier jaren, plus de contributie voor het chirurgijngilde dat het weeshuis heeft voorgesloten, minus het reeds voldane eerste jaar. Lucas weet niet over hoeveel geld het gaat maar het klinkt als een boel en hij vraagt zich af waarom deze scheepsarts zoveel geld voor hem over heeft. Ineens beseft hij dat hij niets van de man weet, behalve dan dat hij chirurgijn op een schip is. Hij kan wel een gewelddadige dronkelap zijn, een onderkruiper, een piskijker of misschien zelfs wel een kwakzalver. Misschien is hij wel iemand die kinderen mishandelt! Maar als meester Van Spilberghen eindelijk het kantoor uitkomt en Lucas het magere gezicht herkent dat vier jaar ouder, een stuk gerimpelder en aanzienlijk zorgelijker is geworden, vervliegen al zijn bedenkingen meteen.

'Welaan, Lucas. Een oude belofte wordt gestand gedaan. Mijn reis duurde iets langer dan verwacht, maar hier ben ik dan. Volgens Matthijs Roos ben je er helemaal klaar voor. Je bent nog wat spichtig, dat wel, maar dat zal snel veranderen. De voedzame scheepskost zal je goed doen.'

Lucas springt op en is er ineens – hij weet niet waarom – volledig van overtuigd dat deze man zijn weg en zijn toekomst is. Alle twijfel

is in één keer verdwenen. Hij begrijpt zelfs niet eens meer waar hij zich zo druk over heeft gemaakt. Zijn kinderlijke wens om veilige zekerheden te behouden, maakt stante pede plaats voor het opnieuw gekoesterde en plots weer hevig opbloeiende verlangen naar spanning en avontuur zoals hij dat met Eline had bedacht.

'Ja, heer, ja meester!'

Hij kan wel juichen, maar doet het niet. Hij wil hem omhelzen maar bedenkt zich. Hij is tenslotte al veertien en dan doe je dat niet meer. Van Spilberghen knipoogt naar de binnenvader en legt zijn hand even, bijna teder, op Lucas' hoofd.

'Je bent gegroeid, jongen,' zegt hij.

Hij neemt Lucas' muts uit zijn handen en zet 'm stevig op zijn hoofd. Dan schudt hij hem de hand. Zoals mannen doen.

'Groot genoeg om de wereld in te trekken. Tijd om je in een vak te bekwalen. Kom, laten we gaan.'

Lucas trekt zielsgelukkig zijn jas aan.

En dan pas denkt hij weer even aan zijn zusje.

* * *

Er is niemand om afscheid van te nemen. Zijn vrienden zijn in hun werkhuizen, de meisjes naaien de kleding van de burgerij of zijn aan het weven. De kokkinnen zijn druk met het middagmaal. Binnenmoeder Mira heeft bezigheden in de stad en portier Janus Faber drukt hem, na een bemoedigend klopje op de schouder zonder veel omhaal van woorden een zeemanskistje in de handen.

'Speciaal door Fien samengesteld,' grijnst hij 'zodat je nog eens aan haar zult denken.'

Nog eenmaal opent Janus het deurtje in de poort van het weeshuis en sluit het direct achter hem. Het geluid van het omdraaien van de sleutel bedrukt Lucas. Het is het geluid van een definitief einde aan zijn kindertijd en een nieuw begin als scheepsmaat tegelijk. Maar het jammerlijkst vindt hij dat Fien er zelf niet is. Hij zou zo graag nog één keer zijn wang tegen haar schort willen drukken, al is hij ondertussen zo groot geworden dat hij daarvoor door de knieën had moeten.

6

**'De geene welke van dusdanige gedagten zijn, bedriegen hun selfs;
want dit noit en gebeurd dan uit noodzakelijkheid,
en om deese of geene misdaed;
doch de meeste Slaven die tot ons werden gebragt
sijn menschen die in den Oorlog sijn gevangen
en die door de Overwinnaers,
als hun Buit sijnde werden verkogt.'**

Nauwkeurige beschrijving van de Guïnese Goud- Tand- en Slavekust
Willem Bosman, 1709

Alleengelaten is Shala nu, net als de andere zes kinderen, verward en apathisch, de kleinsten met rode huilogen. Er dalen gieren neer. Gejank van hyena's en boshonden nadert het dorp, aangetrokken door de verleidelijke geur van de dood. En ineens beseft hij dat de levenden zullen sterven met de doden als ze niks doen. Dat de dieren die komen voor de dood, weerloos leven zullen aantreffen en sommige aaseters roofdieren worden als ze prooien op een presenteerblaadje krijgen aangereikt. Hij graaft in zijn geheugen en vraagt zich af wat de ouden in dit geval zouden doen en wat ze zelf, met hun geringe krachten en wijsheid, zouden kunnen.

'We moeten de haag repareren!'

Shala springt zo snel op dat de lijkenpikkende gieren hun vleugels dreigend uitslaan. Maar te vol gevreten zijn ze om omhoog te komen.

'En we moeten de doden verbranden anders nemen de aasdieren hun geesten mee naar het duister van de onderwereld.'

Hij weet het niet zeker maar meent dat het zoiets ongeveer is.

'Met vlammen moeten we het pad naar de voorouders voor hen verlichten.'

Maar het vuur is uit en geen van de kinderen, ook Bandu niet, weet hoe ze lichamen moeten verbranden en wat de wetten zijn om dat goed te doen. De volwassen doden zijn te zwaar om te tillen en de gieren te vasthoudend en te brutaal om te verjagen. Geen van de kinderen bezit de kracht de zware palissade overeind te duwen. Als ze het gezamenlijk proberen, halen ze hun handen en armen open aan de doornen. En dus laten ze het zo en omdat ze niet weten wat

ze anders moeten, zoeken ze beschutting in de hut van de Nganga. Omdat daar de fetisj staan, de gewijde schedels en de maskers, magische kruiden, wortels, gemalen bast en verknisperde bladeren die hen misschien tot bescherming zullen dienen. Ze barricaderen de hutopening, kruipen tegen elkaar aan en wachten. Ze luisteren naar het klapwieken van de gieren, het janken van hyena's, het schreeuwen en brullen van dieren die om de smakelijkste delen vechten – de ogen, de ingewanden – en elkaar, ondanks de overvloed, verjagen. Het duurt de hele dag, de nacht en de volgende dag opnieuw. Ze zwijgen, bewegen nauwelijks en wachten tot het geschrans voorbij zal zijn. Ze horen gekrijs, gegrauw, gegrom. Als een van de kleintjes huilt, komen de geluiden nader, zijn er pootstappen rond de hut en klauwnagels die onderzoekend krassen over het leem van de muren. De kinderen doen niets, ze wachten. Ze vinden in de hut wat fufu. Er is nog een beetje chicuánga waarvan de blaadjes al slap zijn en de rijst schilferig, een pot met gehakte mandioca, een nap met water die ze aan elkaar doorgeven tot het na twee dagen op is en de stilte in het dorp langzaam terugkeert. Voor alle zekerheid wachten ze nog één hangerige, dorstige nacht tot Mbuku, die ook elf maar toch de oudste is, de ingang open durft te maken. Stilzwijgend wordt hij de leider van de kindergroep die bedremmeld naar buiten komt.

De lichamen van de doden zijn uiteengerukt en stukken meegesleurd naar lagers in het bos, naar nesten in bomen, plekken in het hoge gras, of holen in de grond. Bebloede botten liggen er nog. Het is alsof ze er nooit geweest zijn, de ouders, de ouden, het vee. Maar mét hen is de vertrouwde veiligheid weg, opgelost in de wind. Hulpeloos zijn ze en – Shala en Bandu beseffen het – ten dode opgeschreven.

'I ibbi,' zegt Bandu. 'Het is een ramp.'

Mbuku kijkt hem aan en denkt hetzelfde.

'We kunnen hier niet blijven, we moeten naar een ander dorp,' zegt hij. 'Want wat kunnen wij? We zijn kinderen, weten te weinig, we zijn te klein. Wie maakt er vuur? Wie beschermt ons tegen roofdieren? Wat als de mannen terugkomen?'

Maar Shala schudt zijn hoofd:

'De duivelsmensen komen niet terug. Waarom zouden ze? Wij zijn niet groot genoeg om voor ze te werken, de jongens zijn te jong om als soldaat voor hen te vechten, de meisjes te klein om op te gaan

liggen en “stroomopwaarts” mee te spelen. Nee, Mbuku, ze komen niet terug.’

‘Wat doen we dan, Shala? Hoe komen we bij een ander dorp? Weet jij de weg? Er zijn zulke kleintjes bij, die moeten we dragen. En wat als er een tijgerkat komt of een panter?’

‘Ik zal gaan, Mbuku. Ik weet de weg niet zeker maar één keer ben ik met mijn tata en mama bij een ander dorp geweest voor de bruiloft van een zuster van mijn mama die er vandaan kwam. Misschien herinner ik me de weg. Ik ga met Bandu, die kan rennen. Samen zijn we snel. Jij blijft hier om de rest te beschermen. De meisjes oogsten ondertussen mandioca uit de tuin, die is rijp, jullie zullen niet van honger omkomen. Verschuil je zo veel mogelijk in de hut. Hou de kleintjes stil en wacht op ons, we komen terug.’

Shala kijkt het groepje kinderen aan. Geen van de jongens heeft nog het asapan-ritueel ondergaan, ook Mbuku niet. Geen van hen is nog meegenomen op een grote jacht, hijzelf al evenmin. Eén van de meisjes probeert vuur te maken door in herinnering te roepen hoe haar moeder dat deed maar het is tevergeefs. Hulpeloos zijn ze. Shala vindt het blauwe hemd met gele bloemen dat de verkrachter van zijn moeder in de hut heeft achtergelaten, omdat het bebloed was of misschien omdat de hak er een gat in geslagen had. Hij trekt het aan. De geur van de aanvaller zit er weliswaar in maar die van haar ook. Bandu verzamelt ondertussen zes speren die klein genoeg zijn om te dragen en dan nemen ze afscheid van de anderen met een hoofdknik. Mbuku steekt zijn hand op.

‘Haast jullie, Shala en Bandu. Verlies geen tijd. Tijd is onze vijand.’

‘Dat weten we, Mbuku. Laat ons gaan.’

* * *

De vaders van Shala en Bandu waren renners. Als ze gingen jagen, bouwden ze eerst een hutje om 'Bakisi Ba Lavuta' te eren en hen, de goden van de jacht, te smeken de jagers te volgen en hen sterk te maken. Dan speurden ze de vlaktes af naar kuddes rietbokken of hartenbeesten of soms nyala's. Ze hurkten in het gras en bespieden de grazende dieren met hun kennersogen, soms urenlang, onbeweeglijk, en kozen hun prooi zorgvuldig: een ouder wijfje dat succesvol werd, de aansluiting met de kudde aan het verliezen was en bij een aanval van een jager het vluchttempo van de groep niet zou

kunnen bijbenen. Niet de bokken, niet de volwassen wijfjes en ook niet de jonge dieren waar de ouders hun hoorns voor in de strijd zouden gooien, maar dat ene, dat kwetsbare.

En dan gingen ze, niet als Joelende dollemannen als de hyena's, ook niet sluipend door het hoge gras als leeuwen of cheeta's tot ze dichtbij genoeg waren om toe te slaan maar juist rechtop, langzaam, zichtbaar. Ze sukkelden soms, hielden dan in, waaierden uiteen, kwamen weer bij elkaar. Ze naderden de onrustig snuivende kudde, schatten bewegingen in, verhoogden hun snelheid om ze uiteen te drijven, dan weer vertragend, almaar meer enkelingen afscheidend, tot het geen kudde maar een groepje was met daarin dat ene dier. Dan werd het lopen een langzame draf. Ze hielden hun speren laag bij de grond, spreidden hun andere hand om de toppen van de grassprietten te voelen en liepen, liepen, bogen mee met het almaar verder uiteenvallende groepje en kozen steeds de richting van hun prooi tot ze zich verwijderd had, los van de tot rust gekomen kudde en de jagers er tussen in.

Dan werden ze renners. In steile pas ging het, in constant tempo, een gestage ren, mens en dier verweekeld in een uitputtingsslag die eindeloos kon duren. Ze gaven het beest geen kans te drinken maar dronken zelf al lopend uit hun waternappen. Ze aten wat als ze hun behoefte deden terwijl het beest een ogenblik de schaduw van een groepje tamarisken opzocht, maar dan begon de jacht opnieuw en duurde en duurde, tot de kracht eindelijk uit haar lijf vloeide en ze het uitgeput opgaf, hijgend, de kop omlaag, voorpoten uit elkaar, de bevliesde ogen gelaten gericht op de mannen die haar naderden, de vaders, vol stof, hun lippen gebarsten, tot ze vlak voor haar stonden. Dan klopten ze hun vuisten tegen hun borst, raakten de neus van het beest aan, dankbaar voor de strijd die ze geleverd had en voor haar leven, en zegden de spreuken die bij de jacht hoorden, om het dier te eren.

En omdat alle wezens met elkaar in verbinding staan en geen wezen in deze wereld een ander belaagt zonder dat de rest de invloed merkt, namen ze met respect de levenskracht van het dier over, dreven een speer door haar hart en bouwden een slachtplaats van takken en groene bladeren. Ze versneden het lichaam met hun polsmessen, smeerden hun borst in met de de maaginhoud van het dier en wendden haar krachten aan voor zichzelf.

En Shala en Bandu rennen, zoals ze dat van hun vaders meer geërfd dan geleerd hebben, in een richting die in Shala's geheugen zit maar waar hij aan begint te twijfelen als ze een dag lang gedraafd hebben en de landschappen hem in de schemering vreemd voorkomen. De geuren zijn zo anders dan thuis, het gras zoveel stugger en de lucht vochtiger alsof het regenseizoen nadert in plaats van eindigt. Ze vinden een hol zonder slangen onder een omgevallen boom en slapen onrustig. Vooral Bandu roept angstig in zijn dromen tot de dag aanbreekt en de jongens hongerig hun ren vervolgen. Tot ze tot hun opluchting tegen de middag op een verre heuveltop het dorp ontwaren.

'Ik weet het weer Bandu, ik zie de bomen in de awi die de binnenplaats overschaduwen. Ik zie de hut van de hoofdman die dicht tegen de palissade staat en een witte punt heeft! Het is lang geleden, een hele zomer wel, maar ik zie de rook van het vuur op de binnenplaats. Ik weet hoe het er achter de doornhaag uitziet, hoe het ruikt en hoe de vrouwen zingen.'

Ze rennen, huppelen bijna, ze kunnen niet wachten. De redding voor hun dorp nadert. Er is eindelijk een beetje vreugde in hun hart na de droefheid van de afgelopen dagen.

Maar die vervliegt als ze de omvergetrokken palissade zien en de verlaten awi betreden. Want daar is niets zoals Shala het zich herinnert. Hij herkent niet de stilte, het tergend gegons van de vliegen die vroeger de winden op de heuveltop meden, en het onheil dat in de lucht hangt. De rook die ze zien, is niet van het vuur op de binnenplaats maar van de nasmeulende resten van hutten. Er zijn geen zingende vrouwen en geen spelende neefjes. Shala weet hun namen niet meer, maar zelfs als hij ze zou weten, heeft roepen geen zin meer.

'I ibbi,' zegt hij bedroefd. 'I ibbi.'

De geur van de dood hangt in het dorp. Het is de stank van de ramspoed die ook deze awi heeft getroffen en de getuigenissen zijn ook hier uitgewist. Waar Shala vorig jaar nog werd ontvangen door kirrende tantes die aan hem zaten en door zijn haar kroesden, de kinderspielen in zijn armen prezen en hem hun nog niet besproken nichtjes als toekomstige bruid in het vooruitzicht stelden, waar in grote ketels het bruiloftsmaal werd bereid en het bier stond te

pruttelen, daar laat zich nu geen geit horen en zwijgen de vogels. Er zijn geen nichtjes meer.

'I ibbi,' zegt nu ook Bandu en legt zijn hoofd in zijn handen.

* * *

Ze realiseren zich met een schok, dat wat in hún awi gebeurd is, ook hier heeft plaats gevonden. Dezelfde mannen, hetzelfde geweld. En dat wat de roofdieren daarna hier hebben aangericht, ze op dit moment ook met de kinderen in hun dorp aan het doen zijn.

'Als we nu teruggaan,' mijmert Shala bedroefd, 'komen we te laat en, als dat niet zo is, zullen we niets kunnen uitrichten. Zoals geen enkel achtergelaten kind in dit dorp iets heeft kunnen doen. Ik vrees dat Mbuku al dood is, want de achtergelaten kinderen in ónze awi zijn al net zo weerloos als de achtergelaten kinderen in dit dorp. Dat het lot van dit dorp én ons dorp bepaald werd op het moment dat de duivelsmensen ons én hen achterlieten voor de aasers en de roofdieren. Zonder ouden kunnen dorpen zich niet verdedigen. Ongewapende kinderen worden aangevallen, weggevaagd, leeg gevreten, uiteengescheurd. Wij hoeven niet terug te keren naar onze awi want we weten wat we aan zullen treffen. Terugkeren zonder volwassenen is terugkeren met de dood. En naar de dood. Nee, we moeten op zoek naar een ander dorp, een die wél ontsnapt is aan de vernietiging van de mannen met hun gepunte tanden.'

Maar Bandu schudt zijn hoofd:

'Ik ben te moe, Shala. Ik kan niet meer. Laat mij hier. Ik voel me misselijk en ziek. Ga jij maar alleen en kom terug als je een awi met ouden hebt gevonden.'

Shala staat zit naast zijn vriend die er grauw uitziet. Zijn voorhoofd parelt van het zweet.

'Je kunt hier niet blijven, Bandu. De dieren komen terug, ze zullen je vinden. Nu niet, nog niet, ze hebben gegeten. Maar morgen, over twee dagen, dan hebben ze weer honger. De tijgerkat, de panter, de hyena en de boshonden, ze zullen om je vechten. Daarom moeten we gaan. Kom, sta op.'

Bandu legt even zijn gezicht in zijn handen. Dan hijst hij zich overeind, wankelt even en pakt zuchtend zijn speer.

'Welke kant moeten we op, Shala? Waar gaan we heen? Welke andere dorpen ken je nog?'

'Ik ken geen andere dorpen, Bandu. Dit kende ik, geen andere. We eten en drinken wat we in de hutten vinden, we rennen en hopen er het beste van.'

Bij het verlaten van de awi breken ze een tak van een struik met dikke, getande bladeren en slaan zichzelf ermee om het dorp te zuiveren van het onheil dat het heeft getroffen.

* * *

Ze kiezen de richting van het woud in plaats van de vlakte waarop ze zich prooien voelen, waar ze weerloos zijn en dus vanaf moeten, hoewel ze er op een morbide manier zeker van zijn dat er de afgelopen dagen veel gegeten is. Zó veel dat ze de roofdieren in de overgangen van bos en vlakte slapend weten. Geen enkel dier belaagt hen. Zelfs voor vliegen is het te warm en rennen ze te snel. Alleen als ze even stoppen om te rusten of hun behoefte te doen, komen er een paar hun zout drinken en hun traanvocht opzuigen. Als ze, beducht voor elk gevaar en op hun hoede om geen onnodig geluid te maken, de bosrand inlopen en het woud bereiken, staat de zon op zijn hoogste punt en is het tussen de dichte ondergroei drukkend warm. Ze gaan door tot de bomen hoger zijn en de beschaduwde grond begaanbaarder is. Dan stopt Bandu. Hij kan niet meer. Hij zakt door zijn knieën, legt zijn handen op de grond en moet overgeven.

'Kalm maar, Bandu. Hier rusten we uit. Hier is het veilig.'

Shala zoekt een koele plek onder de brede kruin van een marula-boom en maakt een bed van bladeren waar Bandu hijgend op gaat liggen. Zijn vriend voelt klam aan maar Shala weet niet wat hij doen moet. Hij laat hem drinken uit de in het dorp gevulde waternap en maakt zijn voorhoofd nat. Hij ziet dat Bandu's oogwit gelig is en dat zijn tong wit is uitgeslagen.

'Je denkt aan het dorp, Bandu, aan je vader en moeder. Je voelt je bedroefd. Dat gaat over, je zult het zien. Morgen ben je beter, sterker.'

Maar als de nacht valt, begint zijn vriend te ijlen, te schreeuwen soms, zó hard dat de apen in de takken hoog boven hen van schrik een andere boom opzoeken. Shala ligt eerst tegen Bandu aan maar moet een eindje opschuiven omdat hij te veel warmte afgeeft.

Langzaam raakt hun water op omdat Shala zijn vriend maar blijft besprenkelen. Als het licht wordt, is Bandu half bewusteloos en

mompelt alleen nog maar. Shala waakt over hem, de hele dag, waarbij hij weinig meer doet dan steekvliegen verjagen en bloedzuigers verwijderen vóór ze zich vastzuigen. Hij zegt een gebed om de Grote God Mukomu voor te bereiden op de reiziger die langzaam op hem toe komt en te vragen hem naar zijn voorvaders te begeleiden.

In de vroege morgen, na opnieuw een kille, doorwaakte nacht verlaten Bandu's krachten hem. Shala legt het hoofd van zijn vriend tegen zijn borst en aait over zijn haar. Hij voelt zich hulpeloos, bedroefd en eenzaam. Alle mensen die een plekje hadden in zijn jonge leven, zijn er uit verdwenen. Nu heeft hij niemand meer. In twee dagen tijd, is zijn leven volkomen op de kop gezet en is alles veranderd. Twee dagen geleden had hij nog een vader en moeder, vandaag is hij wees. Twee avonden geleden lag hij nog bij zijn moeder in de hut te fantaseren over Mokélé Mbembe, vandaag zit hij moederziel alleen in een onbekend bos. Shala besluit, dat hij over al die dingen nog maar eens ernstig moet gaan nadenken als hij een dorp heeft gevonden.

Hij bedekt Bandu's lichaam met takken en bladeren en verricht de religieuze plichten die hij kent doordat hij ze gezien heeft maar waarvan hij de diepere betekenis niet begrijpt. Toch doet hij ze. Hij zit nog een aantal uren bij zijn vriend tot de aaseters beginnen te naderen, aangetrokken door de geur van het koude lichaam. Hij strijkt zijn vriend nog één keer over zijn voorhoofd en verlaat hem voor een nu eenzame tocht door het woud, zonder richting, met alleen maar de hoop op het vinden van een open plek met een dorp.

* * *

Shala loopt twee dagen lang. Hij eet van de vruchten die het woud biedt, vindt wat vette motlarven in een vermolmde boom die zoet smaken, maar het is te weinig, veel te weinig en hij schaamt zich. Bantoe's vinden altijd en overal voedsel. Maar hij is te klein nog, zijn moeder en de oudere mannen hebben hem nog niet genoeg geleerd. Als hij niet snel een dorp vindt, moet hij een langzaam dier vangen, met zijn speer doden en de ingewanden eten, zodat de kracht van het beest in hem overgaat en hij verder kan. Hij kan een val maken, dat is makkelijk, maar dan moet hij doodstil in de struiken of in een boom wachten tot een prooi zich aandient. En hij kan niet lopen en

strikken zetten tegelijk. Dus loopt hij en slaapt hij en loopt hij weer.

* * *

Tot hij ineens iets ruikt. De geur van gebraad. Het brengt hem terug naar zijn awi, naar zijn moeder die het vlees dat de mannen van de jacht mee terugnamen zo geurig kon klaarmaken. Hij denkt aan de eindeloze avonden met het hele dorp rond de vuurplaats, toen zij en de andere vrouwen de stukken vlees rondden met het vet op de handen, zingend in het donker van de nacht terwijl vuurvliegjes om aandacht wedijverden met de sintels van het bakvuur. De geur kan niet anders dan van een dorp zijn. Het water loopt hem in de mond. Behoedzaam gaat hij er op af, maar steeds sneller, almaar hongeriger.

Daar maken de schaduwen van de bomen plaats voor zonlicht. Behoedzaam werkt hij zich door het lover tot hij aan de rand staat van een grote, open plek met aan de overzijde een rietkraag en dus een nog onzichtbare maar onmiskenbare rivier. En midden op de plaats staat één enorme hut, niet rond en lemig als in zijn dorp, maar groot en grijs en recht. Er zit een schuin dak op en daar weer bovenop een toren zo hoog als de bomen, met een kruis op de spits. Hij begrijpt niets van dit eigenaardige bouwsel.

'Het moet een stam van reuzen zijn,' denkt Shala 'die zo'n gigantische hut bewoont.'

Maar dan ziet hij, vlak voor het gebouw, het vreemdste menselijke wezen dat hij ooit heeft gezien. Een reus is het zeker niet, slechts een klein, half naakt, smerig, mager scharminkel, ineengedoken aan een vuurtje waarboven hij het dier roostert dat de geur verspreidt. De man port met een stokje in het vlees en neuriet een wijsje. Hij krabt zich. Hij moet een paria zijn, uitgestoten door zijn stam, dat kan niet anders, want zijn huid is grauw, zijn haren grijs en dun en lang. Ze pieken over zijn magere schouders. Aan zijn kin groeien verwarde haren vol vuil, iets dat Shala nog nooit heeft gezien.

Ineens herinnert hij het zich. Hij heeft over deze witte mannen gehoord. Hij wist dat ze bestonden, maar dit is de eerste die hij ooit in het echt ziet. 'Mundéle', noemen de dorpelingen hen, of 'doms portugales', en ze boezemen vrees in.

'Het zijn tovenaars,' zeiden ze. 'Manga, de beschermende kracht van de tovenaar, heeft geen invloed op hen. Ze moeten